

Miquel Santaló, Manuel Azaña i Francesc Macià, tres representants genuïns de la Segona República.

El pedagog vist per un deixeble

SANTIAGO COQUARD I SALA

Apoc a poc anem recuperant la nostra gent i la memòria històrica. Anem nuant la continuïtat del temps amb la descoberta de personalitats que foren fita i senyera no fa pas massa temps. I això, amb sorpresa de molts i amb vella recordança de cada vegada menys. Una anella més que va cloent la generació dita "òrfena de mestres".

Un estrall més postguerra. Però sempre és saludable esborrar la impressió de partir de zero o del no res, donar la mà a una generació que ens precedí i que ha romàs desconeguda. Recuperar-la d'un oblit brutal.

L'horror del buit no el cura la melangia del record. El ver remei és

el testimoni personal, viu i directe. Sigui per continuar-lo o conservar-lo o esmenar-lo o perfeccionar-lo. Fins i tot per abatrel. Per una o altra cosa ens farà falta aquell suport, mal sigui per justificar la raó de les innovacions.

Heus ací la vàlua del testimoni vivent dels deixebles. Llur veu és el clam de les veus, massa temps mudes i apagades, de llurs mestres. El pas del testimoni d'una a altra mà segella la pau necessària entre les generacions que trencà la cruessa de la guerra.

El testimoni dels deixebles que resten vius, obra humana de llurs mestres, és una necessitat i un deure. Supera la lectura de la millor edició de les obres escrites que d'ells servem. Mai no ens poden donar el batec del pols, quan anem a la "recerca del temps perdut".

Aquestes ratlles són òrfenes de qualsevol altre valor que no sigui el de retre testimoni i homenatge al mestre Miquel Santaló i Parvorell.

He escrit mestre perquè sempre és sentí cofoi i més que satisfet de considerar-se mestre i res més que mestre, ans que professor —nom per a ell massa enravenat i dis-tant—. Per això el defugia, àdhuc públicament, ell que tan bé se sentia entre mestres i deixebles.

Com un més dels que a la Normal gironina seguirem els estudis de magisteri en la dècada dels vint als trenta, Miquel Santaló fou el meu mestre de Geografia durant quatre anys, i un més de torna, per raons que no fan al cas. Altres circumstàncies que la d'ésser un alumne, em permeteren un apropament més personal i la descoberta de les seves qualitats humanes exemplars, més enllà del seu mestratge.

La màgia de la Geografia

Vaig conèixer Miquel Santaló ja docent vocacional i madur, professio-

M. Santaló

nalment del tot preparat i segur del seu ofici, amb objectius clars, amb una corba d'experiència assaonada i l'ull fit per a conèixer bé els seus alumnes. Breu. Un excel·lent geògraf de primera línia i un mestre ja fet per ensenyar... i per educar. Amb això vull dir que Santaló ja havia deixat enrera les tentines inevitables del mestre novell i gaudia d'un nom envejable com a autor de llibres de Geografia, com a mestre i com a didacta.

En la seva passa per l'Escola Superior del Magisteri a Madrid, hi deixà les empremtes inconfusibles de la Institución Libre de Enseñanza, dels regeneracionistes, dels crítics i descontents de la rutina, del marasme i de la llangor encerclats en la desgana del país. L'estímul i l'esperó dels esperits reformistes i la fe a desvetllar-lo per mitjà de l'escola, del mestre i de l'educació, l'inclinaren a rebutjar de ple un pessimisme racial i radical, eixorc per escriure el futur que considerava possible. Aquesta posició cal inscriure-la en una perspectiva que engloba inicialment la totalitat hispànica. Més tard es centrà en espais regionals i locals, entre altres raons per motius metodològics.

L'instrument màgic per intentar aquesta renovació és la Geografia, la cendrosa o ventafocs dels plans d'ensenyament de l'escola primària, dels Instituts, de les Universitats i de les Escoles Especials.

Cal una primera actitud de denúncia i crítica de la poca estima

que els poders públics tenen per la Geografia, esdevinguda ja una ciència per no menystenir pels països capdavanters d'Europa, sigui per interessos especulatiu o teòrics en uns, pragmàtics en altres.

Segueix una conseqüent actitud reformista que puntualitza en els diferents graus de l'ensenyament. Una i altra actitud es contenen en la Memòria que amb el títol de *Estado actual de la Enseñanza de la Geografía en España y convenientes reformas* li fou premiada en ocasió del 50è aniversari de la fundació de la Reial Societat Geogràfica.

Ambdues actituds comportaven esmolat bé la Geografia com a eina científica per als seus propòsits. Conscient com era de la manca de textos adequats, escriu la *Geografía General y Universal y Descriptiva* i més tard la *Geografía de España y sus colonias*, que serviran de base per les seves classes a la Normal de Girona.

Seguint els corrents d'Humbolt i de Ritter, estrep de la Geografia científica, s'endinsa en l'obra descriptiva de Reclus i en la plena sistematització d'aquesta ciència, de la mà de Davis, Levasseur, Vidal de la Blache, Martonne, Brunhes i altres. Així, el mestre Miquel Santaló entén la Geografia com un entrellat "d'interrelacions entre els éssers orgànics —l'home entre ells— i l'ambient físic", fonamentat en els principis de casualitat, dinamicitat i

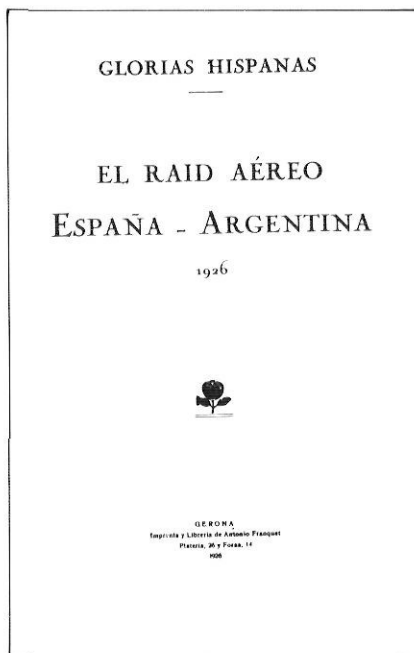
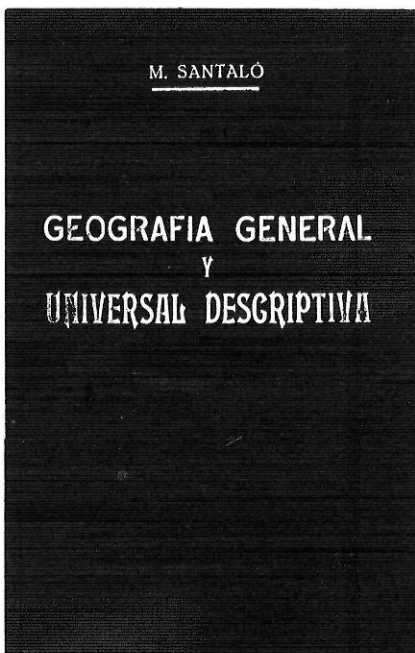
coordinació, propis del mètode geogràfic, per a explicar les realitats terrestres, en tota la seva complexitat i varietat fisionòmiques —regions—.

Una descoberta sorprenent

La màgia de la Geografia a mans de Miquel Santaló fou una descoberta sorprenent i inesperada per a mi. Havia seguit ja, feia poc, al primer any de batxillerat —a onze anys—, un curs de Geografia general i Universal descriptiva. Curs pesat, llibresc, verbalista, memorístic, llista de noms i de dades que res no em deien, mancat de tota explicació racional. No me'n resta altra cosa que el record de recitacions fragmentàries i sense sentit.

Què esdevingué dos anys més tard —tretze anys—, perquè l'estudi de la Geografia experimentés en mi un canvi de fesomia tan radical, fins a fer-se un saber apassionant i suggeridor?

Escoltem el mateix mestre: "El punt de partida de tota conversa o lliçó de Geografia ha d'ésser l'observació de fets a l'abast dels escolars i de caràcter concret". "El començament de la sistematització exigeix el pla topogràfic, les cartes geogràfiques, les col·leccions de paisatges de les diferents regions...". "Una lliçó de Geografia hauria de comprendre sempre el diàleg entre Professor i alumnes o una breu exposició del Professor a la vista

Tres monstres de la producció geogràfica de Miquel Santaló: un manual, una lliçó commemorativa i un projecte de reforma de l'ensenyament.

Miquel Santaló, Manuel Azaña i Francesc Macià, tres representants genuïns de la Segona República.

El pedagog vist per un deixeble

SANTIAGO COQUARD I SALA

Apoc a poc anem recuperant la nostra gent i la memòria històrica. Anem nuant la continuïtat del temps amb la descoberta de personalitats que foren fita i senyera no fa pas massa temps. I això, amb sorpresa de molts i amb vella recordança de cada vegada menys. Una anella més que va cloent la generació dita "òrfena de mestres".

Un estrall més postguerra. Però sempre és saludable esborrar la impressió de partir de zero o del no res, donar la mà a una generació que ens precedí i que ha romàs desconeguda. Recuperar-la d'un oblit brutal.

L'horror del buit no el cura la melangia del record. El ver remei és

el testimoni personal, viu i directe. Sigui per continuar-lo o conservar-lo o esmenar-lo o perfeccionar-lo. Fins i tot per abatre'l. Per una o altra cosa ens farà falta aquell suport, mal sigui per justificar la raó de les innovacions.

Heus ací la vàlua del testimoni vivent dels deixebles. L'ur veu és el clam de les veus, massa temps mudes i apagades, de llurs mestres. El pas del testimoni d'una a altra mà segella la pau necessària entre les generacions que trencà la cruesa de la guerra.

El testimoni dels deixebles que resten vius, obra humana de llurs mestres, és una necessitat i un deure. Supera la lectura de la millor edició de les obres escrites que d'ells servem. Mai no ens poden donar el batec del pols, quan anem a la "recerca del temps perdut".

Aquestes ratlles són òrfenes de qualsevol altre valor que no sigui el de retre testimoni i homenatge al mestre Miquel Santaló i Parvorell.

He escrit mestre perquè sempre és sentí cofoi i més que satisfet de considerar-se mestre i res més que mestre, ans que professor —nom per a ell massa enravenat i distant—. Per això el defugia, àdhuc públicament, ell que tan bé se sentia entre mestres i deixebles.

Com un més dels que a la Normal gironina seguïrem els estudis de magisteri en la dècada dels vint als trenta, Miquel Santaló fou el meu mestre de Geografia durant quatre anys, i un més de torna, per raons que no fan al cas. Altres circumstàncies que la d'ésser un alumne, em permeteren un apropament més personal i la descoberta de les seves qualitats humanes exemplars, més enllà del seu mestratge.

La màgia de la Geografia

Vaig conèixer Miquel Santaló ja docent vocacional i madur, professio-

M. Santaló

nalment del tot preparat i segur del seu ofici, amb objectius clars, amb una corba d'experiència assaonada i l'ull fit per a conèixer bé els seus alumnes. Breu. Un excel·lent geògraf de primera línia i un mestre ja fet per ensenyar... i per educar. Amb això vull dir que Santaló ja havia deixat enrera les tentines inevitables del mestre novell i gaudia d'un nom envejable com a autor de llibres de Geografia, com a mestre i com a didacta.

En la seva passa per l'Escola Superior del Magisteri a Madrid, hi deixà les empremtes inconfusibles de la Institución Libre de Enseñanza, dels regeneracionistes, dels crítics i descontents de la rutina, del marasme i de la llangor encerclats en la desgana del país. L'estímul i l'esperó dels esperits reformistes i la fe a desvetllar-lo per mitjà de l'escola, del mestre i de l'educació, l'inclinaren a rebutjar de ple un pessimisme racial i radical, eixorc per escriure el futur que considerava possible. Aquesta posició cal inscriure-la en una perspectiva que engloba inicialment la totalitat hispànica. Més tard es centrà en espais regionals i locals, entre altres raons per motius metodològics.

L'instrument màgic per intentar aquesta renovació és la Geografia, la cendrosa o ventafocs dels plans d'ensenyament de l'escola primària, dels Instituts, de les Universitats i de les Escoles Especials.

Cal una primera actitud de denúncia i crítica de la poca estima

que els poders públics tenen per la Geografia, esdevinguda ja una ciència per no menystenir pels països capdavaners d'Europa, sigui per interessos especulatiu o teòrics en uns, pragmàtics en altres.

Segueix una conseqüent actitud reformista que puntualitza en els diferents graus de l'ensenyament. Una i altra actitud es contenen en la Memòria que amb el títol de *Estado actual de la Enseñanza de la Geografía en España y convenientes reformas* li fou premiada en ocasió del 50è aniversari de la fundació de la Reial Societat Geogràfica.

Ambdues actituds comportaven esmolar bé la Geografia com a eina científica per als seus propòsits. Conscient com era de la manca de textos adequats, escrigué la *Geografía General y Universal y Descriptiva* i més tard la *Geografía de España y sus colonias*, que serviran de base per les seves classes a la Normal de Girona.

Seguint els corrents d'Humboldt i de Ritter, estrep de la Geografia científica, s'endinsa en l'obra descriptiva de Reclus i en la plena sistematització d'aquesta ciència, de la mà de Davis, Levasseur, Vidal de la Blache, Martonne, Brunhes i altres. Així, el mestre Miquel Santaló entén la Geografia com un entrellat "d'interrelacions entre els éssers orgànics —l'home entre ells— i l'ambient físic", fonamentat en els principis de casualitat, dinamicitat i

coordinació, propis del mètode geogràfic, per a explicar les realitats terrestres, en tota la seva complexitat i varietat fisionòmiques —regions—.

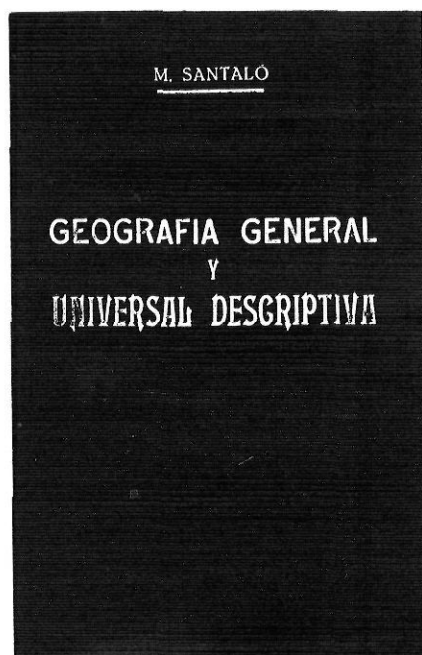
Una descoberta sorprenent

La màgia de la Geografia a mans de Miquel Santaló fou una descoberta sorprenent i inesperada per a mi. Havia seguit ja, feia poc, al primer any de batxillerat —a onze anys—, un curs de Geografia general i Universal descriptiva. Curs pesat, llibresc, verbalista, memorístic, llista de noms i de dades que res no em deien, mancat de tota explicació racional. No me'n resta altra cosa que el record de recitacions fragmentàries i sense sentit.

Què esdevingué dos anys més tard —tretze anys—, perquè l'estudi de la Geografia experimentés en mi un canvi de fesomia tan radical, fins a fer-se un saber apassionant i suggeridor?

Escoltem el mateix mestre:

"El punt de partida de tota conversa o lliçó de Geografia ha d'ésser l'observació de fets a l'abast dels escolars i de caràcter concret". "El començament de la sistematització exigeix el pla topogràfic, les cartes geogràfiques, les col·leccions de paisatges de les diferents regions...". "Una lliçó de Geografia hauria de comprendre sempre el diàleg entre Professor i alumnes o una breu exposició del Professor a la vista

Tres monstres de la producció geogràfica de Miquel Santaló: un manual, una lliçó commemorativa i un projecte de reforma de l'ensenyament.

del mapa; observació, estudi personal dels alumnes i contestació a un qüestionari. Les respostes podrien resumir-se per escrit i acompanyar-se de croquis, gràfiques o altres dibuixos senzills i expressius". "Els viatges, passejades, excursions i visites a Museus... són un complement estimable per a l'ensenyament de la Geografia; també les lectures de descripcions ajustades i les projeccions de paisatges, indústries, mercats...".

Aquesta manera de fer Geografia promovia una curiositat i una inquietud vives, que feien volar el temps de la classe, o es desconeixia el cansament o el desinterès.

Després d'un primer curs de Normal, ensinistrats en les generalitats de la Geografia, debatuda una nomenclatura precisa, Miquel Santaló ens convertia tot seguit en uns petits aprenents de geògraf, a la recerca de l'explicació del propi terme municipal per a uns, la vall de Sant Daniel o la conca de l'Onyar per a altres..., aprofitant les primeres vacances d'estiu. Com recordo

el seguiment total d'aquest riu de Girona fins al seu naixement! Per aquests estudis locals disposàvem d'un qüestionari de trenta-set temes que constituïen l'abast de tots els aspectes físics i humans. Era una tasca veritablement engrescadora. Buscar, preguntar una i altra volta persones i coses.

La vessant geogràfica regional i comarcal la va encetar el mateix Santaló de bona hora, amb l'assaig monogràfic *El Gironès i El Gironès i Banyoles*, obres primerenques i anunciadores de la seva futura intervenció en el projecte de divisió territorial de Catalunya, en l'època de la República.

Quan no era possible l'observació directa del fet geogràfic concret, utilitzava magistralment el mapa amb colpidors interrogants, que ens donaren la tècnica de saber-los llegir. Així descobriem el secret del curs o cabal d'un riu, la sorra d'una platja, el paisatge des d'un punt determinat, el traçat d'una carretera o carril, el perquè de la situació d'un nucli poblat, o el

clima d'una zona. A poc a poc s'anava desgranant el rosari de secrets que el mapa guardava en la seva aparent mudesa. No solia recórrer a fets o situacions allunyades del nostre espai sense una referència als exemples propers: valls, planes, congost, volcans, plegaments, massissos, serres, estrats, roques, minerals...

Tres valoracions

Amb tot això no s'exhauria el poder màgic de la Geografia en les seves mans. És que la Geografia, per a ell, tenia diferents valoracions.

Una valoració *científica* que s'esgotava en l'explicació aconseguida per un mètode rigorós que satisfesia el saber intel·lectual.

Una valoració *cultural* que ens permetia conèixer-nos millor amb la nova dimensió que ens relacionava activament i passiva amb el medi en el qual vivíem; una explicació més clara del nostre passat històric, les possibilitats del nostre present i el lligam amb la resta del món, el més proper i el més allunyat.

Una valoració *político-social* que ens permetia somoure l'atonía del país, acabar amb l'aïllament dels grans corrents de l'època i reprendre un protagonisme històric.

A la base d'aquesta darrera valoració hi dormia el somni ideològic de l'abrandament ciutadà, el redreçament d'autèntiques institucions públiques i la solidaritat dintre la Humanitat plural.

El joc màgic del mirallet geogràfic portà a la popularització de la Geografia, sempre que Miquel Santaló en tingué una ocasió aprofitable. Així aconseguí entusiasmar el públic de Girona assistent a una presentació del fet nou de la ràdio al Teatre Albéniz, explicant el mercat de la Ciutat a través dels burots i dels bitllets de ferrocarril que deixaven a la sortida de l'estació els venedors que venien de les rodalies.

Tampoc no s'estigué, davant de les autoritats responsables, en moments en què era difícil lligar el dir i el pensar, de concloure la conferència que donà al Grup Escolar de Girona en ocasió del Raid aeri Espanya-Argentina el 1926, amb les

La classe de Geografia a la Normal de Girona, segons una il·luminació de la "Geografia general..".

- 69 -

VI

REPRESENTACIÓN DE LA TIERRA

Planimetría y Topografía

Planos. — Dado el carácter esencialmente formal o de iniciación de la primera enseñanza, más aún que lo dicho sobre la construcción de mapas generales, hace falta conocer, siquiera sea de modo muy elemental, unas nociones de Planimetría y de Topografía.

Los pequeños planos se localizan según la situación geográfica del terreno. Para su dibujo es preciso observar la forma del contorno, hacer un croquis, medir los lados y ángulos conforme a las reglas de Geometría y determinar la orientación y los límites geográficos. Los instrumentos necesarios para esas operaciones son el metro, la cinta, un transportador o un goniómetro y la brújula.

Acotado el croquis según las medidas, se procede al dibujo del plano adoptando la escala y los signos convencionales. (Fig. 28).

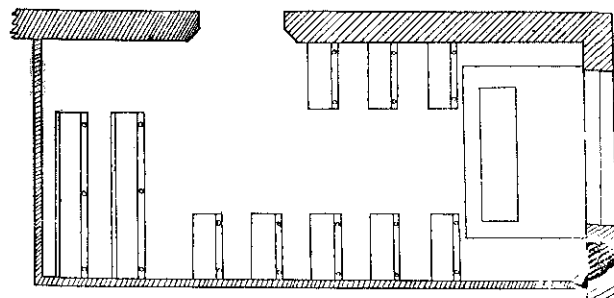
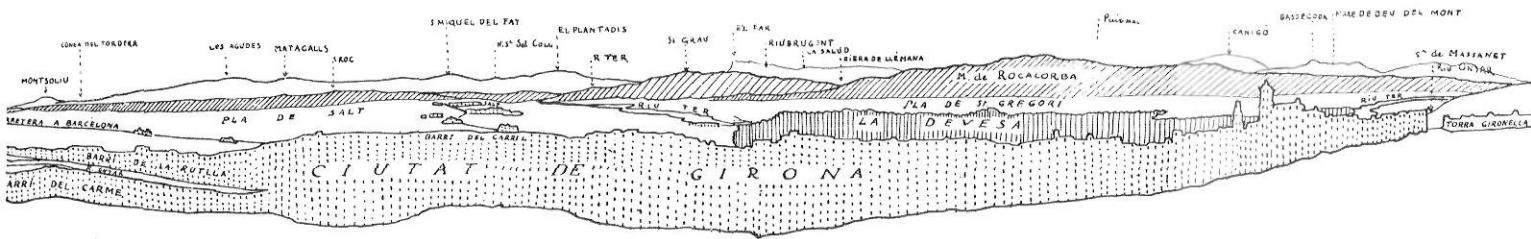

Fig. 28. — Plano de la clase de Geografía de la Escuela Normal de Girona.

Escala $\frac{1}{80}$. No se indica la orientación. — S. M.

M. Santaló

LES PEDRERES

Apunt panoràmic del Gironès des de la torre d'Alfons XII, tret de la monografia sobre la comarca.

següents paraules:

Aquesta empresa "... és una invitació a l'èxit basat en la reflexió i el treball, més que en la *manifestació sentimental*" "...és esperó per iniciar la reconstrucció del país..." (...) "per concretar de manera sensible i inconfusible les aspiracions ideals de l'Estat *representatiu* de la voluntat nacional i exigir sense contemplacions *"del Rey abajo"* tant el compliment dels deures, com la satisfacció dels drets que a cadascú correspongui com a ciutadà i com a professional".

Lluny d'ací

El record reviu la imatge ferma de l'home ferreny que portava a dins.

Rostre sever i amical a l'hora, esguard que s'acluca lleugerament per obrir-se en una mirada clara, testa romana de cabell curt, front obert resseguit per dues entrades, nas i llavis ben dibuixats, mentó voluntariós que acusa decisió i propòsits fermes. Veu greu a la recerca de la paraula justa.

L'ensulsiada fatal no n'esborrà la imatge, però se l'emportà lluny d'ací, on tant havia fet parlar, per la màgia de la Geografia, pedres i rius, planes i muntanyes, cultius i arbrats, viles i ciutats... A nosaltres, els mestres, ens ensenyà les meravelles que poden fer-se amb el joc màgic del recursos geogràfics, molts d'ells incorporats avui en els esquemes escolars. Aquesta és l'obra que resta, lliçó ben actual si

ens parem a pensar que sense la fe que Miquel Santaló tenia en el Mestre, en l'Escola i en l'Educació, no hi pot haver-hi reforma educativa possible.

Aquest és el repte que ens deixa la seva mancança, quan tindria encara tantes coses a dir.

Santiago Coquard és mestre d'EGB.